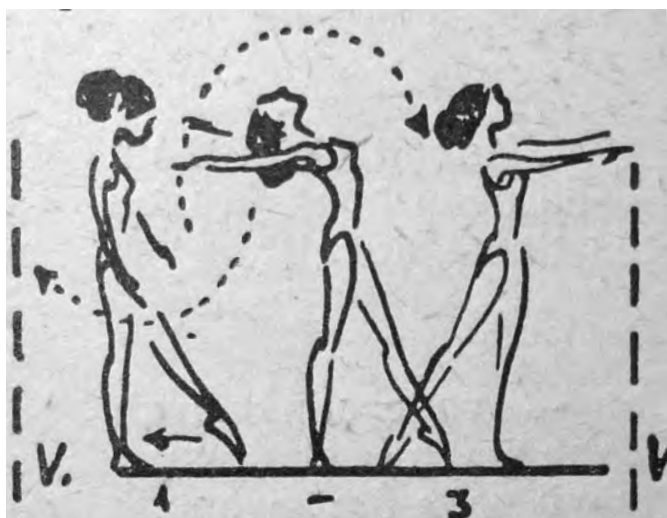

SYMBOLIKA NORMALIZAČNÍCH SPARTAKIÁD

SPARTAKIÁDY S LIDSKOU TVÁŘÍ

První skutečně post-stalinská spartakiáda, tedy III. celostátní spartakiáda 1965, odrážela politické a společenské uvolnění poloviny šedesátých let, stejně jako tehdejší kulturní a módní trendy. V mnoha ohledech tato spartakiáda, která proběhla pod hlavním heslem „Ve jménu zdraví, síly, krásy, za šťastný život v míru, za vítězství komunismu!“, předznamenala radikální změny v symbolice i tělovýchovné praxi pozdějších normalizačních spartakiád.

Během přípravy spartakiády 1965 došlo v řadách klíčových organizátorů k několika důležitým změnám. V čele spartakiádního štábu stanul jeden z mála bývalých slovenských sokolských činovníků, gymnastický trenér Július Chvalný. Vedle něj se prosadila také mladší generace sokolských funkcionářů, především Jiří Žižka a Eva Bémová. Toto nové vedení odpovídalo za přípravu této i všech

16. Ilustrace z příručky ke cvičení žen na zrušené spartakiádě 1970. (Přetištěno dle BĚMOVÁ, Eva – STÁRKOVÁ, Hana: *Vyznání*. Olympia, Praha 1969.)

následujících spartakiád. Třetí celostátní spartakiáda se vyznačovala zcela novou režíí. Oproti předchozím spartakiádám, zejména pak I. celostátní spartakiádě, které pokrývaly rozsáhlé období několika týdnů s desítkami skladeb a oddělenými dny pro žactvo, dorost, dospělé a armádu, vznikl jediný čtyřdenní cyklus složený ze dvou programových odpolední: *Zpěv míru* a *Vítězství patří nám*, která se dvakrát opakovala (*Zpěv míru* 1. a 3. července, *Vítězství patří nám* 2. a 4. července). Oproti II. celostátní spartakiádě se dramaticky snížil počet cvičících na Strahově (ze 722 000 na 356 000) i počet skladeb (z devatenácti na dvanáct). Zkrácený program spartakiád dával programové komisi spartakiádního štábu, jež nově dohlížela na koordinaci tvorby skladeb i hudebních doprovodů, prostor pro

vytvoření vnitřně kompaktního uměleckého celku, byť toho se plně dosáhlo až během normalizačních spartakiád. Další změnou, která si vyžádala drastickou redukci počtu cvičenců, zejména na okresních spartakiádách, byl ústup od násilných metod náboru cvičenců. V rámci příprav se upustilo od krajských spartakiád a naopak se větší důraz kladl na spartakiády okresní a okrskové. Na okresních spartakiádách se poprvé prosadilo v celostátním měřítku cvičení rodičů s předškolními dětmi pod vedením Jany Berdychové.

Změněnou atmosféru dokumentuje zorganizování celostátní spartakiády neslyšících, nevidomých a tělesně postižených sportovců, která poprvé a naposledy proběhla paralelně se spartakiádou na Strahově. Přestože synchronizované cvičení na hudební doprovod zřejmě nepředstavovalo pro postižené sportovce tu nejvhodnější sportovní aktivitu, jejich účast na společensky prestižní spartakiádě, kde se formovalo symbolické tělo národa, měla značný emancipační význam. V mezinárodním kontextu šlo o velmi raný projev respektu k handicapovaným sportovcům, protože například paralympijské hry se ve stejném měště jako olympijské hry konají teprve od roku 1988.¹

Mezi nejpozoruhodnější skladby III. celostátní spartakiády patřilo nepochybně vystoupení armády *Vítězství patří nám*, při kterém na plochu Strahovského stadionu vjelo několik desítek kolových obrněných transportérů,

1 Jednalo se také o neobvyklý jev v kontextu východoevropského sportu. Známa je odpověď jistého sovětského sportovního funkcionáře na dotaz západního novináře, zda se sověští sportovci zúčastní paralympijských her v roce 1980: „V Sovětském svazu žádní invalidé nejsou!“ Srov. například PHILLIPS, Sarah D.: „There Are No Invalids in the USSR!‘ A Missing Soviet Chapter in the New Disability History“. *Disabilities Studies Quarterly*, 2009, roč. 29, č. 3, s. 1. Obecněji k reprezentaci tělesné jinakosti a postižení srov. KOLÁŘOVÁ, Kateřina (ed.): *Jinakost – postižení – kritika. Společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu*. SLON, Praha 2012.

z nichž jeden po druhém vyskakovali armádní cvičenci.² Slabším momentem tohoto dynamického nástupu, jak přiznal v rozhovoru i autor vystoupení Ivo Fibiger, byl fakt, že kvůli architektuře stadionu nedošlo k dostatečnému rozptýlení výfukových plynů, které se dlouho držely při zemi mezi cvičenci a jen pozvolna stoupaly mezi diváky na tribunách.³ Tato skladba přímo ztělesňovala napětí mezi dvěma způsoby chápání lidského těla: tělo jako mechanický stroj versus tělo jako živý organismus. Poprvé se v této vojenské skladbě objevily skoky z lidských pyramid (tzv. letky). Další pozoruhodnou skladbou bylo koedukační vystoupení učňovského dorostu pod názvem *Svou práci přetváříme svět*, při kterém třináct tisíc cvičenců tančilo v rytmu čači na „největším tanečním parketu světa“.⁴ Moderní pojetí gymnastiky i choreografie se pak projevilo ve

- 2 Náklady na použití obrněných transportérů dosáhly částky 4 876 728 korun. Srov. Vojenský historický archiv (dále jen VHA), f. MNO – 1965, k. 153, inv. č. 446, Zpráva o prověrce finančně ekonomické činnosti štábu a podřízených útvarů vytvořených pro zabezpečení III. celostátní spartakiády.
- 3 Rozhovor s Ivo Fibigerem, 20. ledna 2006 v Praze. Vedl Petr Roubal, uložen v archivu autora. Ivo Fibiger (nar. 1929) studoval na Fakultě tělesné výchovy a sportu UK, kde obhájil disertační práci na téma estetika hromadných tělovýchovných vystoupení. Později na téže škole přednášel. Dva roky strávil v Alžírsku, kde založil místní tradici hromadných vystoupení. Pro II. celostátní spartakiádu v roce 1960 vytvořil skladbu pro Svazarm, která zahrnovala vytváření obrazců padáků z těl cvičenců. V rozhovoru označil sám Fibiger tuto skladbu za trapnou ukázkou „formalismu“. Pro zrušenou spartakiádu v roce 1970 připravil vystoupení armády na speciálních trampolínách, ve které mělo cvičit pět tisíc branců. Přestože se skladba na Strahově neobjevila, založila tradici českého trampoliningu (ten byl v roce 2000 uznán jako olympijský sport). Fibiger byl také autorem vystoupení *Cvičení s puškami*, které vypracoval a secvičil pro Tanzanii v roce 1986. K dobové kritice použití obrněných transportérů srov. například VOŘEL, Miroslav: „Hygienicko-technický průzkum III. CS“. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 1966, roč. 14, č. 8, s. 485.
- 4 KREJČÍK, Rudolf: *Symfonie psané pohybem. Tradice hromadných tělovýchovných vystoupení. Část II: Strahovská vystoupení 1947–1965*. Krátký film, Praha 1987.

vystoupení „vyspělých cvičenek“ s praporci nazvaném *Pohybem ke kráse*. Mezi dětskými vystoupeními zaujalo zejména cvičení osmi- až jedenáctiletých chlapců s bedýnkami, kteří tak ilustrovali rozvoj panelové výstavby. Vystoupení Svazarmu na šesti stech čtyřiceti, tentokrát ještě poměrně skromných „parastavebnicích“ z ocelových trubek pod názvem *Silní, odhodlaní, připravení* zahájilo tradici, která se stala trvalou součástí všech následujících spartakiád.

Změna v pojetí III. celostátní spartakiády se odrazila také v upomínkové publikaci, tradičně vydávané vzápětí po skončení sletů či spartakiád. Knihu uvozuje text Arnošta Lustiga a Oty Pavla, který spíše než úvod k propagační obrazové publikaci připomíná filozofický esej o povaze lidské paměti.⁵ Autoři se zcela vyhnuli odkazům na politický rámeček spartakiády, nenajdeme zde vůbec slova jako Sovětský svaz, komunistická strana, ba ani socialismus. Stejně tak zcela absentují sokolské reference. Místo nich se konstruovala historická vazba spartakiád ke starověkému kultu zdravého těla a k proletářské tělovýchově první republiky. Spartakiády oba autory vedly k hrdosti nad „lidským obsahem pojmu člověk“ a k dojetí nad projevem „síly a zdraví lidu jedné země“. Spartakiádní „nádhra zdravých lidských těl, chlapců z továren, děvčat s bílými švihadly“ se v textu kladla do kontrastu s obrazem „hrůzné krásy“ hořících Drážďan. Fotografická část publikace se zcela vymyká žánru sletových či spartakiádních publikací svou lehkostí a hravostí. Vedle několika málo tradičních pohledů na cvičební geometrii Strahovského stadionu (ale i zde snímek Jiřího Jírů ukazující nekonečné moře ohnutých nahých zad vojáků zcela vystupuje z dosavadní prezentace spartakiádních cvičení) přibližují fotografie spartakiádu jako skutečnou společenskou událost. Ukazují zmatek neupřádaného velkého davu, spontánní využívání časových

5 LUSTIG, A. – PAVEL, O.: „Úvod, k němuž jsme nechtěli hledat název“.

prostojů, jako je flirtování či opalování dorostenek na sedadlech tribun. Reportážní, spíše než propagandistickou povahu knihy dokládá například série snímků Karla Nováka, na nichž dvojice pohledných zelinářek převrhne vozík s pomeranči a jablky, nebo vtípná oslava jinakosti na snímku Adolfa Vrhela, který zobrazuje jedinou blond hlavu cvičenky mezi stovkou pochodujících černovlásek.

Přestože v lecčems spartakiáda roku 1965 předznamenala pozdější spartakiády normalizační, zejména ve dvou směrech se od nich výrazně lišila. Jednak spartakiádu v roce 1965 charakterizovalo experimentální, až hravé hledání nových postupů a žánrů, které mělo vytvořit přívětivější, méně rigidní a disciplinační tvář. Normalizační spartakiády se naopak vyznačovaly používáním osvědčených postupů a strachem z inovací a změn. Druhá odlišnost spočívá v tom, že spartakiáda v roce 1965 byla, soudě alespoň podle míry ohlasu v tisku, z hlediska jejich stranických sponzorů zřejmě nejméně důležitou spartakiádou. Samotný koncept hromadných cvičení byl otevřeně kritizován⁶ a hlavní

6 Ministerstvo školství vypracovalo krátce před spartakiádou 1965 důkladnou kritiku dosavadní praxe spartakiádního nácviku, který podle něho vedl k „hrubému porušování systematické tělovýchovné a sportovní práce a narušování plynulého chodu školy“. Ministerstvo dále upozornilo, že „vývoj zájmu mládeže o tělesnou výchovu a sport je přímo v rozporu s koncepcí masových tělovýchovných vystoupení“ a tento rozpor mezi požadavkem na společná cvičení a zájmem žáků o soutěživé sporty se s věkem cvičenců zvyšuje, což prý vede k „odporu k tělesné výchově vůbec“. Kritizovány byly také násilné metody náboru cvičenců („tvrdé vyžadování masové účasti“), jež měly za následek „vážné narušování výchovy charakteru“, protože žáci byli „bez vnitřního přesvědčení [nuceni] předstírat uvědomělý zájem“. Při příštích spartakiádě, varovalo ministerstvo, tak nelze „spojovat dobrovolnost s povinností“. AČOS, f. IV. celostátní spartakiáda 1970 – Základní dokumenty IV. CS 1970, Náměty pro IV. CS, Náměty na koncepci dalších celostátních tělovýchovných slavností (3. 4. 1965). Na kritiku raných šedesátých let, která mimo jiné nazývala spartakiády „tělovýchovným fanfaronstvím“, si stěžoval například Jaroslav Marek. Viz MAREK, Jaroslav: „Politickovýchovná práce při přípravě ČSS“. In: *Sborník ze semináře FTVS UK Praha k problematice hromadných vystoupení*

starostí komunistického vedení bylo, aby se spartakiáda ne-prodražila. Stranické vedení v průběhu příprav dramaticky snížilo rozpočet akce a počet skladeb na dvanáct. K zastínění III. celostátní spartakiády přispěl také fakt, že těsně před jejím začátkem propukly na Slovensku ničivé povodně, které odvedly podstatnou část pozornosti tisku.

Zrušená spartakiáda 1970 představovala další krok na cestě od socialisticko-realisticky laděných prvních dvou spartakiád k normalizačním spartakiádám postaveným na návratu k tradičním sokolským rodinným a vlasteneckým hodnotám. Při její přípravě se ještě více než při předchozí spartakiádě hledělo na propojení jednotlivých skladeb do dvou ucelených programových celků. První z nich nazvaný *Jaro*, ve kterém byly představeny především skladby žáků a dorostenců, měl pomoci moderní hudby a moderního rytmu vyjádřit „nastávající radostný život mladé generace“.⁷ Druhý celek *Zpěv naděje* měl rozvíjet téma mezigenerační spolupráce a přátelství Čechů a Slováků. S přihlédnutím k „novému státoprávnímu uspořádání na federativním principu“ nahradili organizátoři v názvu akce výraz „celostátní“, který odkazoval na sovětský vzor, slovem „československá“ (z názvu normalizačních spartakiád pak zmizela pořadová číslovka, která zase evokovala zrušenou spartakiádu v roce 1970).⁸ Ještě střízlivěji než

československé spartakiády. Metasport, Ostrava 1986, s. 75–80. Před plánovanou spartakiádou 1970 se kritika akce ještě vyostřila. Vojtěch Trapl se podle stenozáznamu porady spartakiádního štábu nad návrhy skladeb obrátil na přítomné zástupce armády: „Dr. Trapl: Žádá o pomoc v jednom. Je velká diskuse o spartakiádě. Nedemokraticky jsou potlačovány hlasy pro spartakiádu. Žádá orgány, aby pomohly.“ Srov. AČOS, f. Výběr skladeb 1960–1975, Záznam diskuse k předvedení ukázky skladby armády (pravděpodobně 28. 4. 1968). Srov. též KÖSSL, J. – KRÁTKÝ, F. – MAREK, J.: *Dějiny tělesné výchovy II.*, s. 240–241.

7 KRÁL, Anotín: „IV. ČSS – Světová gymnastická slavnost“. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 1969, roč. 17, č. 9, s. 514.

8 NA, f. KSC – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1966–1971,

17. Vystoupení starších žákyně s názvem *Má země je kvetoucí louka* na Strahovském stadionu při spartakiádě 1965. (Národní muzeum)

dříve měla být pojata výzdoba Strahovského stadionu. „Autoři při tvorbě obsahového zaměření výzdoby zvolili takové prvky výzdoby,“ psal autor koncepce výzdoby architekt Josef Hrubý, „které mají působit více podvědomě bez snahy ve formě i obsahu po násilném přiblížení některých skutečností.“⁹

Nejvýrazněji je tento posun vidět v otázce genderu, kde došlo v organizační i obsahové rovině k oprášení sokolského konceptu „emancipace jako segregace“. V dokumentech k přípravě spartakiády se zdůrazňovala autonomnost

svazek 99, a.j. 164/4, Zpráva ÚV ČSTV Stav příprav IV. československé spartakiády.

⁹ AČOS, f. IV. celostátní spartakiáda 1970, Libreto pro výzdobu strahovského areálu k IV. československé spartakiádě (první polovina srpna 1969).

„ženských složek“ při tvorbě a nácviu ženských spartakiádních skladeb, která se měla nadále stát principem organizace základní a rekreační tělovýchovy i v období mezi spartakiádami.¹⁰ Posun v obsahové rovině dokumentuje například popis ženské skladby Evy Bémové a Hany Stárkové, jež měla vyznít jako „vyznání ženy tělesně i duševně krásné [...] vyznání ženy-matky, nositelky nových životů, nových ratolestí na stromě národa“. Časopis *Tělovýchovný pracovník*, určený právě cvičitelům bývalých sokolských jednot, dokonce v roce 1968 uveřejnil článek s názvem „Druhé pohlaví v tělocvičně“ napsaný jistou lékařkou Alenou Martinovskou, který by jen stěží mohl vyjít v dřívějším období, což sama autorka v textu zdůraznila.¹¹ Martinovská nejprve přivítala, že skončila éra, kdy se politika zaměstnávání žen v mužských (a často zdraví škodlivých) zaměstnáních odrážela i v tělesné výchově. Poté obsáhle zdůvodnila, proč ženy nejsou a nemohou být rovny mužům v oblasti sportu. Ženské tělo definovala téměř výhradně v kategoriích jeho nedostatků ve srovnání s mužským protějškem, jež překonává v jediném ukazateli – relativním množství tělesného tuku. Nejvhodnější sportovní aktivitou pro ženy jsou prý cvičení, která „pomáhají v rozvoji přirozeného smyslu pro rytmus a přispívají ke zdůraznění tělesného půvabu i projevů ženskosti“. Vidíme zde jeden z příkladů konzervativní reakce, s níž se setkáváme také v mnoha dalších oblastech kulturního a politického diskursu pražského jara.¹²

10 Srov. například „Z diskuzních příspěvků na plénu“. *Československý sport*, roč. 17, 23. 5. 1969, s. 2.

11 MARTINOVSKÁ, Alena: „Druhé pohlaví v tělocvičně“. *Tělovýchovný pracovník*, 1968, roč. 14, č. 12, s. 164–165.

12 Srov. zejména kapitoly Barbory Havelkové, Hany Havelkové a Jana Matonohy v knize HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora: *The Politics of Gender Culture under State Socialism. An Expropriated Voice*. Routledge, New York 2014. Pohled Martinovské ale do jisté míry odporuje principu „emancipace jako segregace“ prosazovanému sokolskými aktivistkami, protože do rozlišení mezi muži a ženami vnesl hierarchický vztah.